

ATATÜRK'ÜN 100. DOĞUM YILINA ARMAĞAN

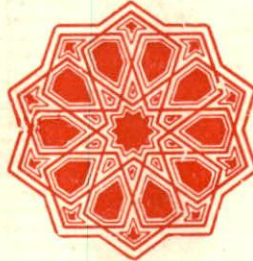

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXV

Yayın Komisyonu

Prof. Dr. Hüseyin ATAY (Dekan)

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN

Doç. Dr. İsmet KAYAOĞLU

Doç. Dr. Beyza BİLGİN

Doç. Dr. Günay TÜMER

Doç. Dr. Rami AYAS

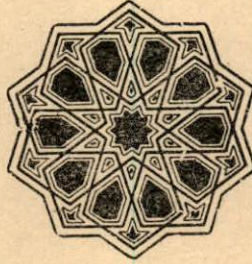
Makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - ANKARA . 1981

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Medreselerin Islahatı</i>	1
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>İbn Kesir ve Tefsiri</i>	45
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Yunus Emre'nin Felsefesi</i>	71
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Aşk'ın Terbiyede Rolü</i>	95
Doç. Dr. Mehmet AYDIN, <i>The Ethics of Self-Realization With a Special Reference to Al-Fârâbi</i>	129
Zafer İslâm HAN, <i>Talmud'un Doğuşu ve Yahudiler Üzerindeki Te- siri, Çeviren: Mehmet AYDIN</i>	139
Macit FAHRÎ, <i>İslâm'da Allahın Varlığının Geleneksel Kanıtları, Çeviren: Mehmet DAĞ</i>	153
Mustafa FAYDA, <i>Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi Veya Uşûr</i> .	169
Doç. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI, <i>Mesih ve Mehdi İnancı Üze- rine</i>	179
E. TOFTBEK, <i>Kısa Dürzi İlmihâli, Çeviren: Ethem Ruhi FIĞ- LALI</i>	215
Doç. Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>Halife en-Nasır'ın Fütüvvete Gi- rişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu</i>	221
Doç. Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>Dini ve Hukûkî Açından Bağışlama Üzerine Bir Sohbet</i>	229
Salahattin EN-NÂHÎ: <i>Çağdaş Mevzu Hukuklara ve İslam Huku- kuna Göre Telif Hakkı, Çeviren Abdülkadir ŞENER</i>	237
Ninian SMART, <i>Tarih Öncesine Ait Dinlerle İkel Dinler, Çeviren: Günay TÜMER</i>	297
Doç. Dr. Ahmet UĞUR, <i>Şükri-i Bitlisi ve Selim-Nâmesi</i>	325
Dr. Mehmet BAYRAKTAR, <i>İbn Al-Arabî'de Oluş ve Varoluşsal Çeşitlenme</i>	349

Dr. Mehmet BAYRAKTAR, <i>İbn Arabi'de "Varlığın Birliği"nin Onto-Lengustik Analizi</i>	359
Georges VAJDA, <i>Allah'ın Görülmesi (Rü'yetullah) Meselesi</i> Çeviren: Sabri HİZMETLİ	369
Yahyâ ibn 'Ali Yahyâ el-MÜNECCİM, <i>Kitâbu'n-Nağam</i> Çevirenler: Ruhi KALENDER-Necati AVCI	395
Prof. Dr. M. HAMİDULLAH, <i>Müslüman'ın Batı Aleminde ve Memleketine Dönüşünde Karşılaştığı Problemler</i> Çev: Dr. Münir KOŞTAŞ	419
Alber HAUTIN, <i>Hıristiyanlığın Kısa Tarihi</i> . Çev: Dr. Abdurrahman KÜÇÜK	437
Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU, <i>Eş'arî'nin Hayatı</i>	457
Abdus-semi EL-MISRÎ, <i>İslâm'da Ticaret Âdâbı</i> . Çev: Ramazan ŞİMŞEK	477
TANITMALAR	
Ass. Münir ATALAR, <i>Arşiv ve Arşivcilik Bibliyografyası</i>	485

İBN KESİR VE TEFSİRİ

Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU

Hicretin beşinci asrından itibaren Mutezile mezhebinin hızı kesilmiş, Ebû Bekr el-Bâkılânî (Ö. 403/1013), İmâmu'l-Haremeyn (Ö. 478/1085), İmâm el-Ğazalî (Ö. 505/1111) gibi zevât fikirlerini fıkıh ve kelâm etrafında toplamaya gayret göstermişlerdi. Eserlerinde şeriatle hikmetin birleştiği görülmekteydi. Yine aynı devirde mütekellimlerden olan hadis-cilerin ortaya çıktığını görürüz. Ebû Bekr ibnu'l-Arabî (Ö. 543/1148), el-Mâzirî (Ö. 536/1142), ve el-Kâdî 'İyâd (Ö. 544/1149) gibi şahsiyetler dini maarifle, hikemî maarifi birleştirdiler. Felsefe dine hizmet edecek şekilde gelişti. Fahrüddin er-Râzi (Ö. 606/1209) bu devrin en orijinal örneğini teşkil eder. er-Râzinin açtığı çığır, kendinden sonra gelen rivâyet ve dirâyet tefsircilerine tesir etmiş, artık islâmî ilimlerin bir çoğunda eserler yazarak şöhrete ulaşmış kişilerin, tefsir alanında da eserleri görülmeye başlar. İslâmî ilimlerin çeşitli alanlarında eserler yazıp şöhrete ulaşanlardan biri de şüphesiz İbn Kesîr'dir.

İmâduddin Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Omer b. Kesîr, Dımaşk civarındaki Busrâ'nın köylerinden birinde 701/1301 senesinde doğdu¹. Babası köyünün hatîbi idi. İbn Kesîr çok küçük yaşta iken (703/1303 senesinde) babasını kaybetti. Küçük yaşta yetim kalan İbn Kesîr'i, ağabeyi Abdulvahhab terbiyesine aldı. 706/1306 senesinde ağabeyi ile birlikte Dımaşk (Şam) a yerleşti². İlk ibtidâi bilgileri büyük kardeşinden aldı. Daha sonra, Burhânuddin el-Fezâri (Ö. 729/1329), Kemâluddin b. Kâdî (Şahba) Şihne (Ö. 726/1326) den fıkıh öğrendi. el-Kâsım b. Asâkir (Ö. 723/1323), İshâk el- Âmidî (Ö. 725/1325), Muhammed b. Zirâd,

1 Doğum tarihi hakkında 700/1300 senesi veya pek az zaman sonra rivayetleri de mevcuttur. Fakat bazı kaynaklarda onun 705 senesinde doğduğu zikredilmektedir. Kanaatimce, bu tarih doğru değildir. (bkz. İsmâil Paşa el-Bağdadî, Hediyyetu'l-Arifin, İstanbul 1951, I.215; ez-Zurkânî, Menâhîlu'l- İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân, Mısır 1372, I. 498; Abdullah Mahmut Şahata, Târihu'l-Kur'ân ve't-Tefsir, 1392/1972, s. 176-177; Mennâu'l-Kattân, Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân, 1393/1973, s. 386-387.)

2 el-'Alam sahibi ez-Zrikli, İbn Kesîrin 706 senesinde babası ile birlikte Dımaşka geldiğini söyler. Burada bir zuhul olsa gerek. Zira babası 703 senesinde vefat etmiştir.

İbnu'r-Radî ve İbn Teymiyye (Ö. 728/1328) gibi âlimlerden ilim aldı ve kendini yetiştirdi. Genç yaşından itibaren eserler yazmaya başlamış, Hadis, Fıkıh, Tarih ve Tefsir sahalarında yazdığı eserler sağlığında insanlar arasında dolaşmakta idi. Tehzibu'l-Kemâl sahibi el-Mizzî (Ö. 742/1341) ye mülâzemet etti ve nihayet onun kızı ile evlenerek ona damat oldu. Mısırdan el-Karâfi, ed-Debbusî, el-Vânî ve el-Hutenî gibi âlimler müellifimize icazet verdiler. İbn Teymiyye ile çok bulunmuş ve ona bağlanmıştı. Birçok fikirlerinde hocasına tâbi olduğu için, İbn Teymiyyenin marûz kaldığı tazyiklere o da marûz kaldı. Hadis ve Tefsir ilimlerinde çok geniş bir kültüre sahipti. Böyle bir kültüre sâhip olması sebebiyle, Şamda birçok yıllar, çeşitli medreselerde islâmî ilimleri ve bilhassa hadis okutmuştur. İbn Tangrıberdî, onun el-Medresetu'n-Necîbiyye'de ders verdiğini³ zikreder. ed-Dımaşkî, en-Nuaymî ve ed-Dâvûdî'de, ez-Zehabi (Ö. 748/1347) nin vefatından sonra Ümmü Sâlih meşihatına tayin edildiğini, es-Sübki (Ö. 771/1370)nin vefatından sonra da Eşrefiyye Dâru'l-Hadisinde az bir müddet ders verdiğini kaydederler⁴. Kendisini yetiştirib, tedris hayatına atıldıktan sonra pek çok talebe yetiştirmiş, İbn Hacer gibi âlim bir zâtın hocalığı pâyesine erişmiştir.

Şam civarında doğan, orada yetişen ve büyük bir üne kavuşmuş olan müellifimiz, zamanında islâmî ilimler alanında iyi bir mevki sahibi idi. İlimin genişliğine devrindeki âlimler ve talebeleri şahadet ederler. ez-Zehabî: "O, imâm, müfti, sağlam bir muhaddis, âlim, mütefennin bir fakih, nakilci bir müfessir idi. Onun faydalı tasnifleri vardır" demektedir. İbn Hacer: "O, hadislerin ricâl ve metinlerini tetkik ile meşgûl oldu. Pek çok faydalı şeyler hazırladı. Sağlığında eserleri yayıldı. Ölümünden sonra da insanlar onlardan istifade ettiler. Âli ve nâzil insadları temyiz hususunda muhaddislerin yolundan ayrıldı. Fakat o muhaddis fakihlerdendi" şeklinde zikretmektedir. es-Suyutî'de onun hakkında: "O, hadis ilminde, hadislerin sahihîni sahih olmayanından, ilelini, ihtilâf yollarını göstermede, cerh ve ta'dil de, ricâl ilminde bir temel idi. Âli ve nâzil isnadlara ve bunun gibilere gelince, bu hususta mühim esaslardan olmayan bazı fazlalıklar yapmıştı" şeklinde söylemektedir. İbn Tangrıberdî de: "O, dâima çalıştı yazdı, fıkhıta, tefsirde, hadiste âlim oldu, cem etti, tasnif etti, ders verdi tahdis etti, telif etti. Onun tefsir, hadis, tarih, fıkıh ve diğer ilimlere büyük bir vukûfu vardır. Ölünceye

3 en-Nücumu'z-Zâhire, Mısır 1361/1942, IX. 148.

4 Zeylu Tezkireti'l-Huffâz, Dımaşk 1347, s. 57-59; ed-Dâris fi Târihi'l-Medâris, Dımaşk 1948/1367, I. 36-37; Tabakâtu'l-Müfessirin, Mısır 1972/1392, I. 110-112.

kadar ders ve fetva verdi" diye nakleder. Talebesi İbn Hiccî'de hocası hakkında şu sözleri söyler: "O, hadis metinleri için idrak ettiğim en hafız kimse, cerh, ricâl, sahîh ve sakîm yönlerinden en âlimi idi", İbnu'l-İmâd'da" O, eserleri çok, nisyânı az, anlayışı iyi bir kimse idi" demektedir. Kısacası onun ilmi değeri, eserlerini okuyanlar için kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

İbn Kesîr, akide yönünden Eş'arî, fıkıh yönünden Şâfi'i olmasına rağmen, İbn Teymiyyeye çok bağlanmış, bazı meselelerde ve bilhassa talâk meselesinde İbn Teymiyyenin icihad ve kanaâtına göre fetva vermiş ve bu yüzden İbn Teymiyyenin maruz kaldığı tazyiklere, o da maruz kalmıştı.

İbn Kesîr'in, eş-Şeyh İbrâhim b. el-Hâfız b. el-Kayyım ile çekiştiğine dâir haberlere de rastlanmaktadır. İbrâhim, Onun Eş'arî olmasını kerih görmüş, başından ayağına kadar saçın olsa sana kimse inanmaz demiştir. Onun, İbn Teymiyyeden aldığı bazı fikirlerinin, gençlerin düşüncelerini karıştırdığı ve fitne husule getirebileceği düşüncesi ile, bu fikirlerin alınmaması lâzım geldiğine dâir haberler de görülmektedir⁵. Öyle zannediyorum ki, bu gibi endişeler, Onların fikirlerinin iyi anlaşılmasından ileri gelmektedir.

İslâmî ilimlerin, tarih, hadis, tefsir gibi yönlerinde şöhrete ulaşan bu zâtın, genç yaşlarda eserler yazmaya başladığını ve bu eserlerinin sağlığında insanlar tarafından kullanıldığını, öldükten sonra da istifade edilme bakımından değerinden bir şey kaybetmediğini söylemiştik. Bu bakımdan, müellifimizin eserlerine göz atmakta fayda vardır.

1) Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm (تفسير القرآن العظيم) hakkında ileride bilgi vermeye çalışacağımız bu tefsirin, kütüphanelerde yazma nüshaları pek çoktur. 1302, 1307, 1342, 1345, 1356 ve 1376 senelerinde müteaddid defalar Mısırdaki basılmıştır⁶.

2) el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Tarih (البداية والنهاية في التاريخ) Genel tarih mahiyetinde olan bu eser, başlıca kaynaklardan sayılır. Yaratılıştan başlayarak, müellifin hayatının son senelerine kadar olan devri ihtiva eder. 767/1366 senesi vukuâtına kadar ele alır. Bu eserin, 738/1337 senesine kadar olan kısmı el-Birzâlî'nin tarihine dayanmaktadır⁷.

5 ed-Dımaşkî, Zeylu Tezkireti'l-Huffâz, Dımaşk 1347, s. 57-59 (dip notlar).

6 Yazma nüshaları ve basımları için bkz. Brockelmann, Geschichte der Arabischen Litteratur, C.II. 49, S.II. 48.

7 Bkz. Aynı yer, İslâm Ansiklopedisi, V2. 762.

Bu eserde geçmiş milletlerin ve Rasullerin kıssaları Kur'ândaki ve sahih haberlerdeki şekliyle anlatılmaktadır. Sonra da, Hazreti Peygamberin sîretini ve İslâm tarihini zamanına kadar ele alır.

- 3) el-İctihâd fi Talebi Fadli'l-Cihâd (الاجتهاد في طلب فضل الجهاد)
- 4) Fedâilu'l-Kur'ân ve Tarihu Cem'ihi (فضائل القرآن و تاريخ جمعه)
- 5) Ahâdis et-Tevhîd ve'r-Reddu ale's-Şirk (احاديث التوحيد و الرد على الشرك)
- 6) el-Bâi'su'l-Hasîs Şerhu İhtisârî Ulumi'l-Hadis (الباعث الحثيث (شرح اختصار علوم الحديث) Bu eser İbn Salâhın Ulûmu'l-Hadîs adlı eserinin muhtesarıdır. "İhtisârü Ulûmi'l-Hadîs" olarak ta tanınır. İbn Hacer bu eserde pek çok fâidelerin bulunduğunu söylemektedir.
- 7) et-Tekmil fi Ma'rifeti's-Sikât ve'd-Duafâ ve'l-Mecâhil: (التكميل في معرفة الثقات و الضعفاء و المجاهل)
- 8) el-Hedyu ve's-Senenu fi Ahâdisi'l-Mesânid ve's-Sünen. (الهدى و السنن في احاديث المسانيد و السنن) Bu eser, Câmiu'l-Mesânid diye de maruftur. Ahmed b. Hanbel'in müsnedi, el-Bezzâr, Ebû Ya'lâ, İbn Ebi Şeybenin eserleri ile Kütübü sitteyi cem eder ve onları bablara göre tertib eder.
- 9) Tabakâtu's-Şâfi'iyye (طبقات الشافعية)
- 10) Menâkibu'l-İmâm eş-Şâfi'i (مناقب الامام الشافعي)
- 11) Edilletu't-Tenbîh fi Fikhi's-Şâfi'iyye (ادلة التنبيه في فقه الشافعية)
- 12) Muhtasaru İbnu'l-Hâcib (مختصر ابن الحاجب)
- 13) Şerhu'l-Buharî (شرح البخارى) tamamlanamamıştır.
- 14) el-Ahkâm alâ Ebvâbi't-Tenbîh (الاحكام على ابواب التنبيه) bu eserde tamamlanmamış, ancak hâc bahsine kadar gelmiştir.
- 15) Müsnedü's-Şeyheyn (مسند الشيخين) Ebu Bekr ve Ömer (R.A) in müsnedleri.

Bu eserlerin bir kısmı matbu, bazıları yazma halindedir. Bunlardan başka daha pek çok risaleleri vardır.

Kaynakların beyanına göre müellifimiz, ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş, 774/1373 senesi Şaban ayının 26. Perşembe günü 74 yaşında iken Şamda vefat etmiştir. Sofiler (Sufiyye) mezarlığında bulunan hocası İbn Teymiyyenin yanına defnedilmiştir⁸.

TEFSİRİ :

Bir müfessirin tefsirini ve tefsirdeki yerini, tefsir görüşlerini, başkalarının onun hakkında dedikleri sözlerden ziyade, bizzat eserini tetkik etmek ve eserindeki mukaddimesini iyi anlamakla en sağlam neticeye ulaşabileceğimizi müteaddid yazılarımızda zikretmiştik. Zira, yazarın lehinde ve aleyhinde olan kişilerin görüşleri, araştırmacıyı objektif bir sonuca ulaştırmayı engelleyebilir. Elbette müellifin tefsiri hakkında denilenleri göz önünde bulunduracak, bunların doğru olup olmadıklarını tayin etmeye çalışacağız. Fakat burada yapacağımız en mühim iş veya üzerinde durulması icâb eden en mühim nokta, eserine uzun bir mukaddime yazmış olan İbn Kesirin bu yazısını açık bir şekilde terceme ederek okuyuculara sunmak olmalıdır. Böylece okuyucu, müellifin eserinin değerini ve tefsirdeki yerini-şunun bunun sözlerinden değil de- bizzat vasitasız olarak kendi ifadesinden değerlendirmiş olacaktır. Bu bakımdan biz de, okuyucuların İbn Kesirin tefsiri ve tefsirdeki değeri hakkında doğrudan doğruya bilgi edinmeleri için, tefsirine yazdığı uzun mukaddimeyi açık ve özlü bir şekilde sunmaya çalışacağız.

8 İbn Kesir'in hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında daha fazla bilgi için bkz: İbn Hacer, ed-Dürerü'l-Kâmine, (ikinci tabı 1385/1966), I. 399-400; es-Suyûtî, Zeylu Tabakâti'l-Huffâz Dımaşk 1347, s. 361-362; en-Nuaymî ed-Dımaşki, ed-Dâris fi Târihi'l-Medâris, Dımaşk 1367/1948, I. 36-37; el-Huseynî ed-Dımaşki, Zeylu Tezkireti'l-Huffâz, Dımaşk 1347, s. 57-59; ed-Dâvûdî, Tabakâtu'l-Müfessirin, Mısır 1392/1972, I. 110-112; İbnu'l-İmâd el-Hanbelî, Şezerâtu'l-z-Zehab, Beyrut, VI. 231-232; Yusûf Elyân Serkis, Mu'cemu'l-Matbuâtî'l-Arabiyye, Mısır 1346/1928, I. 221-226; Muhammed Huseyn ez-Zehabî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirün, el-Kâhire 1381/1961, I. 242-247; Muhammed Abdulazîm ez-Zürkânî, Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân, Mısır 1372, I. 498; Ömer Rıza Kakhâle, Mu'cemu'l-Müellifin, Beyrut, II. 283-284; ez-Zriklî, el-A'lâm, Beyrût (3. tabı), I. 317-318; Mennânû'l-Kattân, Mehâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân, Menşurâtu'l-Asri'l-Hadis 1393/1973, s. 386-387; eş-Şeyh Muhammed Abdurrâzık Hamza, İbn Kesir, (el-Bâisu'l-Hasis Mukaddimesi), s. 14-18; Dr. Abdullah Mahmut Şahata, Târihu'l-Kur'ân ve't-Tefsîr, Mısır 1392/1972, s. 176-177; Muhammed Behçetu'l-Baytâr, Umdetu't-Tefsîr anî'l-Hâfız b. Kesir, (Mecelle-tu'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-Arabî bi Dımaşk), XXXII. 367-369; C. Brockelmann, Geschichte der Arabischen Litteratur, G. II. 49, S. II. 48; C. Brockelmann, İbn Kesir (İslâm Ansiklopedisi) V2. 762; Cevdet Bey, Tefsîr Tarihi, İstanbul 1927, s. 116-117; Ömer Nasûhî Bilmen, Tefsîr Tarihi, Ankara 1960, s. 392-393.

eş-Şeyhu'l-İmâmu'l-Evhad, el-Bâri, hâfız, muttakî olan İmâduddin Ebu'l-Fidâ İsmâil b. el-Hatîb Ebi Hafs Ömer b. Kesîr eş-Şâfi'î (Allah ona rahmet eylesin ve ondan râzî olsun) Şöyle demektedir: Hamd, Kitabına şu hamd ibaresiyle başlayan "Hamd âlemlerin Rabbi, Rahmân ve Rahîm olan, din gününün sahibine"⁹ "Hamd O Allaha mahsusdur ki, kuluna (Hz. Muhammede) kitabı (Kur'ânı) indirdi. Onda (mana ve lafızlarında) bir eğrilik yapmadı. Dosdoğru olarak, imansızları şiddetli bir azab ile korkutmak ve iyi ameller işleyen mü'minlere güzel bir ecir olduğunu müjdelemek için yaptı. (Onlar) orada ebediyyen kalacaklardır. Bir de Allah, evlat edindi diyenleri korkutmak için yapmıştır. Allahın evlat edindiğine dâir ne kendilerinin bir bilgisi vardır ve ne de babalarının, ağızlarından çıkan o söz ne büyük . . , onlar ancak yalan söylüyorlar¹⁰." Yaratma işine de hamd ile başlayıp "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı yapan Allaha mahsusdur. Öyle iken inkâr edenler Rablerine başkalarını eşit tutuyorlar¹¹." âyetini indiren Cennet ve Cehennem ehlinin ulaşacakları yeri zikrettikten sonra hamd ile tamamlayıp "Melekleri arşın etrafını çevirmiş oldukları halde Rablarını hamd ile överken görürsün. Artık insanların aralarında adaletle hükm olunmuştur. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah içindir"¹² şeklinde buyuran Allaha mahsusdur.

Bunun içindir ki Yüce Allah: "O öyle Allahdır ki kendinden başka bir Tanrı yoktur. Önünde de sonunda da hamd onundur. Hüküm de onundur. Siz ancak ona döndürüleceksiniz"¹³. "Hamd göklerde olanlar ve yerde bulunanlar kendisinin olan Allaha mahsustur. Hamd Ahirette de ona mahsusdur. O, hakîmdir her şeyden haberdardır¹⁴." buyurmaktadır.

Bidayette ve nihayette, yani yarattığı ve yaratacağı bütün herşeyde hamd Ona mahsusdur. Bütün bunlarda hamd olunmuş olan O'dur. Nitekim namaz kılan bir kimsenin dediği gibi "ey Rabbimiz olan Allah, gökler, yer ve bunların dışındaki dilediğin bütün şeylerin dolusu hamd sana mahsusdur". Bundan dolayıdır ki O, cennetliklere kendisine tesbih ve hamd etmelerini ilham eder. Onlar da Allahın tükenmez nimetlerini, onun yüce kudret ve saltanatını, O'nun kendilerine bağış ve ihsanının devamını gördükleri için nefesleri sayısınca O'nu tesbih ve O'na hamde-

9 el-Fâtiha 2-4.

10 el-Kehf 1-5.

11 el-En'âm 1.

12 ez-Zümer 75.

13 el-Kasas 70.

14 Sebe 1.

derler. Nitekim Yüce Allah Kur'ânı Keriminde "İman edip iyi işler işleyenleri Rabları imanları sebebiyle hidayete iletir, nimetlerle dolu cennelerde altlarından nehirler akar. Onların orada duaları, seni tesbih ve tenzih ederiz Allahım, sözüdür. Birbirlerini tanımaları, selâm, etmektir. Son duaları ise, bütün varlıkları vareden Allaha hamd olsun, sözüdür¹⁵" gerçeğini ifade etmektedir.

Allaha hamdolsun ki, elçilerini "Biz peygamberleri müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik. Tâki Peygamberlerden sonra insanların Allaha karşı ileri sürülecek bir bahaneleri olmasın...¹⁶" diye gönderdi ve onları en açık bir yola yönelten Mekkeli Ümmî arap Peygamberle tamamladı. Allah onu, Peygamber olarak gönderdiği günden kıyamete kadar, ins ve cinden olan bütün mahlukata gönderdi. Nitekim Yüce Allah Kur'ânı Keriminde: "(Ey Muhammed) de ki: Ey İnsanlar, muhakkak ki ben, göklerle yerin saltanatına sahip olan, Ondan başka tapacak bulunmayan, yaşatan, öldüren Allahın, hepinize gönderdiği elçiyim. Siz de Allaha ve Allahın sözlerine inanın, okuyup yazması olmayan Peygamberime inanın, uyun ki hidayete eresiniz¹⁷" ve yine Yüce Allah "... Bu Kur'ân, size ve her kime erişirse onu korkutmak için bana vahyolundu...¹⁸" buyurmaktadır. Kur'ânı Kerim arap olsun, arabın gayrı olsun, siyah olsun, kırmızı olsun, ins olsun cin olsun, kendisine ulaştığı her kimse için bir korkutucudur. Bunun için Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "... Her hangi bir topluluk onu inkar ederse, ona vadolunan yer ateştir...¹⁹" Zikrettiklerimizden her hangi biri Kur'ânı inkâr ederse, Allahın nassı gereği olarak gideceği yer cehennemdir. Allah Taâla diğer bir âyetinde: "(Ey Muhammed) artık bu sözü (Kur'ânı) yalanlayanları bana bırak. Biz onları bilmedikleri yerden yavaş yavaş azaba yaklaştıracamız²⁰" buyurmaktadır.

Bu mesele ile ilgili olarak, Hazreti Peygamber de şöyle demektedir: "Ben kızıla ve siyaha gönderildim²¹" Mücâhid, burada kızıl ve siyahdan kastedilenlerin ins ve cin olduğunu söylemektedir. Allah, elçisini, bu aziz kitapta peygamberine vahyettiklerini, ins ve cin'e tebliğ edici olarak gönderdi ki, bu kitab "ne önünden ne ardından ona hiç bir bâtl (yanaşb)

15 Yunus 9-10.

16 en-Nisâ 165.

17 el-A'raf 158.

18 el-En'âm 19.

19 Hûd 17.

20 el-Kalem 44.

21 Sahihu Muslim, Mesâcid 3; Musnedu Ahmed b. Hanbel, I. 250, 301; IV. 416, V. 145, 148, 162; ed-Dârimî, Siyer 28.

gelemez, O, hakîm ve övülmeye lâyık olan Allah katından indirilmiştir²².” Onun böyle bir vasfa sahip olduğu Allah tarafından belirtilmiştir. Peygamber, Kur’ânda mevcûd olanları anlama işini, Yüce Allahın onlara bıraktığını bildirmişti. Nitekim Allah Taâla Kur’ânı Kerimde: “Onlar, hâla Kur’ânın Allah Kelâmı olduğunu düşünüp taşınmıyorlar mı? Kur’ân Allahtan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, Onda birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı²³” ve “Ey Muhammed, Sana indirdiğimiz bu kitab mubarektir, âyetlerini düşünsünler, aklı olanlar da öğüt alsınlar²⁴” ve keza “Bunlar Kur’ânı düşünmezler mi? Yoksa kalbleri kilitlidir²⁵” buyurmaktadır.

Allah Kelamının manalarını ortaya koymak, bunun tefsirini yapmak, onu öğrenmek ve öğretmek âlim olan kimselere düşen bir vazifedir. Nitekim Yüce Allah: “Allah, Kitab verilenlerden, onu insanlara açıklayacaksınız ve gizlemeyeceksiniz diye ahid almıştı. Onlar ise, Onu arkalarına atıp az bir değere değiştiler. Alış verişleri ne kötüdür²⁶.” ve “Allahın ahidini ve yeminlerini az bir değere değiştirenler, işte onların âhirette bir payları yoktur. Allah onlara kıyamet günü hitab etmeyecek, onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Elem verici azâb onlar içindir²⁷” buyurmaktadır. Yüce Allah, (bu âyetlerle) bizden önce gelen kitab ehlini, kendilerine indirilen Allahın kitabına yüz çevirdiklerinden, dünya malına yönelip onu toplamakla meşgul olduklarından, Allahın kitabına uymama ve emrolundukları şeylerin gayrısı ile meşgûl olduklarından dolayı yermiştir.

Ey Müslümanlar, bize indirilen Allahın kitabını öğrenip öğretme, anlayıp anlatma bakımından emrolduğumuz şeylere uymamız gerekir. Allah Taâla Kur’ânı Kerimde: “İmân edenlerin, Allahı ve Hakdan ineni zikir için, kalblerinin saygı ile yumuşaması zamanı hâla gelmedi mi? Onlar, daha evvel kendilerine kitab verilir de üzerlerinden uzun zaman geçmiş, artık kalbleri kararmış bulunanlar gibi olmasınlar. Onlardan bir çoğu (dinlerinden çıkmış) fâsıklardı. Şu hakikatı bilin ki, Allah yere ölümünden sonra can verir. Muhakkak ki biz aklınız ersin diye, size âyetleri açıkça bildirdik²⁸” buyurdu. Yüce Allahın, bir önceki âyetten sonra, bu âyeti zikretmesinde, Allahın, öldükten sonra arzı tekrar

22 Fussilet 42.

23 en-Nisâ 82.

24 Sa’d 29.

25 Muhammed 24.

26 Âli İmrân 187.

27 Âli İmrân 77.

28 el-Hadid 16-17.

canlandırdığı gibi, günah ve fenalıktan ötürü kalbleri katılaştıktan sonra, imân ve hidayet ile yumuşatacağına bir işaret ve ikâz vardır. Bunu bize bahşedecek olan, yegâne ümit bağlanan ve kendisinden istenen ancak Yüce Allah'tır. O, cömert ve Kerimdir.

Eğer biri tarafından tefsir yollarının en güzeli nedir? diye sorulacak olursa, ona verilecek cevap şudur: Bu hususta en güzel yol, Kur'ânı Kur'ân ile tefsir etmektir. Bir yerde mücmel olan, diğer yerde başka bir âyetle açıklanmıştır. Şâyet Kur'ânı Kur'ân ile tefsir etmektен âciz kılarsan Onu sünnet ile tefsir etmen gerekir. Çünkü, hadis Kur'ânı açıklayıcı ve izah edicidir. el-İmâm Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfi'i (Allah ona rahmet etsin) Allahın elçisinin verdiği bütün hükümler, Kur'ândan çıkardığı hükümlerden ibârettir, dedi. Yüce Allah Kur'ânı Kerimde: "(Ey Muhammed) Doğrusu insanlar arasında Allahın sana gösterdiği gibi hükmedesin diye Kitabı sana hak olarak indirdik. Hakkı gözet, hâinlerden taraf olma"²⁹ ve "... (Ey Râsulüm) Sana da Kur'ânı indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara anlataşın Olur ki iyice düşünürler"³⁰ ve "Sana Kitabı, ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklaman için, inanan kimselere de doğru yol rehberi ve rahmet olarak indirdik"³¹. Bu sebebden dolayı Allahın elçisi "Bana Kur'ân ve onunla birlikte onun benzeri verildi"³² buyurmaktadır. Yani hadis de Kur'ânı Kerim gibi Hz. Peygambere vahy yolu ile gelmiştir. Ancak hadis Kur'ânı Kerim gibi okunmaz. el-İmâm eş-Şâfi'i ve diğer âlimlerden bazıları, bu hususta birçok deliller getirmişlerdir, onları burada zikretmek mümkün değildir.

Bu hususta esas olan Kur'ânı Kur'ân ile tefsir etmektir. Eğer tefsirini onda bulamazsan, sünnete başvurursun. Nitekim Allahın elçisi Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiğinde: Ona,

- Ne ile hükmedersin?
- Allahın kitabı ile,
- Şâyet onda bulamazsan,
- Allahın elçisinin sünneti ile,
- Şâyet onda da bulamazsan,
- Re'yimle ictihadda bulunurum, dediğinde,

29 en-Nisâ 105.

30 en-Nahl 44.

31 en-Nahl 64.

32 Süneni Ebi Dâvûd, Mısır 1371/1952, II. 505; Müsnedu Ahmet, IV. 131; İbn Teymiyye, Mukaddime fi Usulî't-Tefsîr, Dumaşk 1355/1936, s. 25; Tefsîru'l-Kurtubî, Mısır 1369/1950, I. 38

Allahın elçisi Muâzın göğsüne vurarak "Allah elçisini memnûn edecek Allahın elçisinin elçisini muvaffak kılan Allaha hamdolsun"³³ dediğini nakletti. Bu hadis Müsnede ve Sünenlerde sağlam bir isnâtla sâbittir. Bu durumda aradığımız âyetin tefsirini ne Kur'ânda ve ne de hadiste bulamazsak, bu konuda sahabenin sözlerine müracaât ederiz. Çünkü onlar, ilgilendikleri durum ve delilleri müşahedeye, tam anlayış niteliğine, doğru bilgi ve iyi amellere sâhip bulunmaları bakımından, bu konuyu daha iyi bilen kimselerdir. Özellikle dört halife, hidayete eren imâmlar ve Abdullah b. Mes'ud gibi âlimler ve büyükler, bu konulara tam olarak hâkim olan zevattır. el-İmâm Ebû Ca'fer b. Cerir şöyle demektedir: Ebû Kureyb-Câbir b. Nûh-el-A'meş-Ebî'd-Duhâ-Mesruk'tan rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Mes'udun şöyle dediğini söyledi: "Kendisinden başka ilâh olmayana yemin ederim ki, Allahın Kitabında inen her âyetin nerede ve kim hakkında indiğini biliyorum. Eğer bilsem ki, Allahın Kitabı hakkında benden daha iyi bilen vardır ve ona ulaşmak mümkündür, hemen ona gelir onu bulurdum"³⁴ el-A'meş de Ebû Vâil'den rivayetle İbn Mes'udun şöyle dediğini nakleder: "Bizden herhangi bir kimse, on âyetin manasını ve amelini öğreninceye kadar çalışır. Onları öğrenmedikçe başkasını öğrenmeye geçmezdi"³⁵. Ebû Abdirrahmân es-Sülemi'de şöyle demektedir: "Allahın elçisinden öğrenip, sonrada bize öğretenler, bize anlattılar ki, on âyet öğrendiklerinde amel edilmesi icâb edenlerle hemen amel ederlermiş. Biz de böylece hem Kur'ânın manasını, hem de onunla amel etmeyi öğrenmiş olurduk"³⁶.

Hazreti Peygamberin amcazâdesi ve duası bereketi ile Kur'ânın Tercümanı olan o büyük âlim Abdullah b. Abbâs (R.A) onlardanbirdir. Allahın elçisi (S.A.S) O'nun için şöyle dua etmişti: "Ey Allahım, Onu dinde fakih kıl ve Ona te'vili öğret"³⁷. İbn Cerir'in, Muhammed b. Beşâr-Veki'-A'meş-Müslim yoluyla rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Mes'ud (R.A) şöyle demektedir: "Kur'ânın en iyi tercümâmı İbn Abbastır"³⁸ Sonra et-Taberî, aynı haberi teyid mahiyetinde İbn Mes'uda varan çe-

33 Süneni Tirmizi, Ahkâm 3; Süneni Ebi Dâvûd, Akdiye 11; Süneni Nesâi, Kuzât 11; Süneni İbn Mâce Menâsik 38; ed-Dârimî, mukaddime 30; Müsnedi Ahmed, I. 37, V. 230, 236, 242.

34 İbn Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, Beyrut 1376/1957, II. 342; et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vili Aye'l-Kur'ân (Tefsiru't-Taberî), Mısır 1373/1954, I. 36.

35 Tefsiru't-Taberî, I. 35.

36 Aynı eser, I. 36.

37 Sahihu'l-Buhârî, Vudu' 10; Sahihu Muslim, Fedâilu's-Sahâbe 138 (Bu iki kaynakta sadece "Ey Allahım Onu dinde fakih kıl" ibaresi vardır.); Musnedu Ahmed, I. 266, 314, 328, 335.

38 Tefsiru't-Taberî, I. 40.

şitli isnadları verir. İbn Abbas hakkında kullanılan bu ibarenin İbn Mes'uda isnadı sahihtir. İbn Mes'ud (R.A) sahih olan bu kavle göre hicri 32 /652 yılında vefat etti. Abdullah b. Abbas, İbn Mes'ud'dan sonra 36 sene daha yaşadı. İbn Mes'ud'dan sonra, İbn Abbasın elde ettiği ilmi, sen takdir et artık. el-A'meş, Ebû Vâil'den rivayet ettiğine göre Ali (R.A) hac mevsimi dolayısı ile, Abdullah b. Abbasi kendi yerine temsilci olarak göndermişti. İbn Abbas (R.A) insanlara (müslümanlara) hitabta bulunmuş ve hutbesinde Bakara sûresini okumuştur, bir rivayete göre Nûr suresini okumuş, onu mükemmel bir şekilde tefsir etmişti. Rumlar, Türkler ve Deylemliler onu dinlemiş olsalardı müslüman olurlardı" demektedir.

Bunun için İsmâil b. Abdîrahmân es-Süddî el-Kebîr tefsirinde ekseriyetle İbn Mes'ud ve İbn Abbas'dan rivayet etmektedir. Ancak bazen de onların Kitab ehline âit sözlerden, hikaye ettiklerini nakletmektedir. Allahın elçisi (S.A.S) kendisine yalan isnâd etmeksizin kitab ehlinin sözlerini nakletmeye müsaade etmiş ve şöyle buyurmuştu: "Bir âyet olsa bile benden tebliğ edin İsrâil oğullarından da naklederseniz, bunda bir beis yoktur. Her kim kasıtlı olarak hakkımda yalan uydurursa, cehennemdeki yerine hazırlansın³⁹." Bunu el-Buhârî, Abdullah b. Amr'den rivayet etmiştir. Abdullah b. Amr, bu hadisten çıkardığı müsaadeye dayanarak Yermük vak'asında kitab ehline âit iki deve yükü kitab ele geçirmiş ve bunlardan hikayeler nakletmişti.

Ancak, İsrâiliyyât ile ilgili olarak nakledilen hikayeler, bunlara dayanmak ve onlara bağlanmak için değil, fakat istîşhâd (veya bir misâl) olarak anlatılır. İsrâiliyyet ile ilgili olan kıssalar üç kısma ayrılır.

1) Doğru olduğunu bildiğimiz ve elimizde mevcûd olan delillerin de bunların doğruluğunu teyid ettiği nakiller ve kıssalardır ki, bu nevi kıssa ve nakiller sahihtir.

2) Elimizdeki delillere ters düşen ve yalan olduğunu bildiğimiz kıssa ve nakillerdir.

3) Zikrettiğimiz her iki neviden olmayan, ne kendisine inanılan ve ne de yalan olduğu söylenebilen, hakkında sükût edilen nevidir ki, yukarıda olduğu gibi bunu da hikaye etmek câizdir. Bu kabil kıssalar, umumiyetle dine hiç bir fayda sağlamaz. Bunun içindir ki, kitab ehlinin bilginleri bu konuda çok defa ihtilafa düşmüşlerdir. Müfessirler arasında bu yüzden ihtilaflar husule gelmiştir. Nitekim, Ashab-ı Kehf'

39 Sahihu'l-Buhârî, Mısır 1345, IV. 207.

in isimleri, köpeklerinin rengi ve sayıları, Hazreti Musanın esasının hangi ağaçtan olduğu, Yüce Allahın Hz. İbrahim için dirilttiği kuşların adları, Ölü sığıra ne ile vurulduğunun tayini, Allahın, Hz. Musa'ya üzerinden seslendiği ağacın nev'i ve tayin edildiği takdirde, mükelleflerin dünya ve âhiretleri için bir fayda temin etmeyen, Allahın Kur'ânı Kerimde müphem bıraktığı hususlar gibi meseleler üzerinde ihtilafların doğmasına sebep olmuştur. Bununla beraber, bu konuda aralarında vuku bulan fikir ayrılıklarını nakletmek câizdir. Nitekim Yüce Allah (C.C) Kur'ânı Kerimde: "(Karanlığa taş atar gibi) mağra ehli üçtür, dördüncüleri köpekleridir, derler, Yahut Beştir, altıncıları köpekleridir. Yahut Yedidir, sekizincileri köpekleridir, derler. Deki, onların sayısını en iyi bilen Rabbimdir. Onları pek az kimseden başkası bilmez. Bunun için (ey Muhammed) Onlar hakkında bu kısaca anlatılanın dışında, kimse ile tartışma ve onlar hakkında kimseden bir şey sorma⁴⁰." Bu âyeti Kerime bu makamda, lâıyk olan edebi ve buna benzer hususlarda gerekeni öğretmeyi ihtiva etmektedir. Çünkü Allah (C.C), onlardan üç söz hikaye etti, ilk ikisini çürüttü, üçüncüsünden sükût etti. Bu da üçüncüsünün doğru olduğunu göstermektedir. Eğer doğru olmayıp bâtil olsaydı, diğer ikisini çürüttüğü gibi, onu da çürütürdü. Sonra bu âyeti kerime, Ashab-ı Kefh'in sayısını bilmekte bir fâide mülâhaza edilmediğine işaret etmekte ve "...De ki, Onların sayısını en iyi bilen Rabbimdir..." buyurulmaktadır. Zira, bunu ancak, Allahın kendilerine bilgi verdiği pek az kimseler bilir. Bunların dışında kimse bilemez. Bunun içindir ki, Allah (C.C) "...Onlar hakkında bu kısaca anlatılanın dışında kimseyle tartışma..." buyurmaktadır. Yani faydasız şeyler için kendini yorma ve bu hususta onlara bir şey sorma. Çünkü onlar, gayb için zanda bulunmaktan başka bir şey bilmiyorlar. İhtilafı nakletmekte tâkip edilecek en güzel yol, bu kabil sözleri iyi kavramak, bunlardan sahih olanı bilmek, bâtil olanı ayırmak, fâide vermeyen işlerde münakaşa ve ihtilafın uzamaması için, ihtilafın fayda ve semerelerini zikretmek ve daha önemli işlerle meşgûl olmaktır. Ama, söylenen sözlerin hepsini iyi kavramaksızın bir meseledeki ihtilafı hikâye eden, kimse hataya düşmüş ve hikaye ettiği şey eksik aktarılmış olur. Zira bu durumda doğru olan, belkide terkedilen kısımda kalmış olabilir. Veya ihtilafın hangisi sahih hangisi bâtil olduğuna işaret etmeden mutlak olarak hikaye ederse, bu durumda da kusurludur, ve hikaye ettiği mesele eksiktir. Eğer doğru olmayı kasten doğru olarak hikaye ederse, kasıtlı olarak yalan söylemiş veya bu işi bilmeyerek yaparsa hataya düşmüş olur. Keza, fâidesiz

40 el-Kehf 22.

meselelerde ihtilaf çıkaran veya mana bakımından bir veya iki söze râci olanı, lafız olarak birçok sözler halinde hikaye eden kimse ise, vaktini boşa harcamış ve sahih olmayan meseleleri çoğaltmış olur. Aynı zamanda onun durumu yalancı şahidin durumuna benzer. Doğruya ulaşma yolunda muvaffak kılan Allah (C.C) dir.

Fasıl: Tefsir, ne Kur'ân, ne hadis ve ne de sahabenin sözlerinde bulunmayınca, birçok imâmlar (müfessirler) bu hususta, Mücâhid b. Cebr gibi Tâbiilerden olan kimselerin sözlerine müracaât ederlerdi. Mücâhid, tefsir ilminde büyük bir özelliğe sâhiptir. Nitekim Muhammed b. İshâk-Ebân b. Salih bize Mücâhidin: "Mushafı baştan başa İbn Abbâsın önünde üç defa okudum, her âyetin sonunda durup, her birini ayrı ayrı sorardım" dediğini anlattı⁴¹. İbn Cerir-İbn Ebî Müleyke: "Mücâhidin, üzerine Kur'ânı Kerim yazılı olan levhalar beraberinde olduğu halde, İbn Abbâstan bunların tefsirlerini sorduğunu gördüm. İbn Abbâs ona yaz der, O'da yazardı. Böylece bütün Kur'ânın tefsirini sormuştu" şeklinde rivayet eder⁴². Bu hususta Süfyân es-Sevri'de şöyle demektedir: "Eğer Mücâhidin tefsiri eline geçerse, o sana yeterlidir"⁴³. Müfessirler mücâhidin tefsirini benimsemiş ve ondan istifade etmişlerdir. Aynı zamanda Tâbiî olan, Sa'id b. Cübeyr, İbn Abbâsın kölesi 'İkrime, Atâ b. Ebî Rabâh, el-Hasen el-Basrî, Mesrûk b. el-Ecdâ', Sa'id b. el-Müseyyib, Ebu'l-Âliye, er-Rebi' b. Enes, Katâde, ed-Dahhâk b. Müzâhim ve diğer tâbiiler ve bunlardan sonra gelen Tebei' Tâbiînden olan büyük müfessirlerin sözlerini de ihmâl etmemiş, Kur'ânı tefsir ederken, bunların sözlerini kullanmışlardır. Bunların kullandıkları ibârelerde, lafız bakımından bazı farklar bulunabilir. Fakat bu konuda yeterli bilgiye sâhip olmayanlar, bunlar arasında bir ihtilafın var olduğunu sanırlar ve değişik sözler hikaye ederler. Halbuki gerçek olan bu değildir. Çünkü bunlardan bazıları, bir şeyin manasını dolaylı yollar veya müteradif ifadeler, diğer bazıları ise nassa bağlı kalarak, manaları ifade eden lafızların aynısını kullanmak suretiyle ifade derler. Bütün bu ifadeler birçok yerlerde, aynı mana etrafında toplanırlar. Akıl sahipleri bu konuda uyanık olmalıdırlar. Hidayete erdiren yalnız Allah (C.C) dir. Şu'be b. el-Haccâc ve diğer bazıları, Tâbiilerin sözleri fer'i meselelerde bir delil olarak kabul edilmediği halde, tefsirde bir hüccet olarak nasıl kabul edilir? demektüldüler. Yani şu demek oluyor, bazılarının sözleri, kendilerine muhalif olan bazı

41 Tefsiru't-Taberi, II. 395; Tezkiretu'l-Huffâz, Haydarâbât 1375/1955, I. 92; ez-Zehbî, Târihu'l-İslâm, el-Kâhire 1367, IV. 190-191; el-Itkân, Mısır 1368, II. 225.

42 Tefsiru't-Taberi, I. 40.

43 Aynı yer.

larına karşı bir hüccet olamaz. Bu görüş doğrudur. Ama, bunlar bir meselede aynı görüş etrafında birleşir, icmâ hâline gelirlerse, sözleri bir delil olarak kabul edilmesinde şüphe yoktur. Şayet aralarında görüş birliği olmayıp, ihtilafa düşerlerse, bu durumda bazılarının sözü, diğer bazılarına karşı, hatta bunlardan sonra gelenlere karşı da bir hüccet olamaz. İhtilaf edilen konuda, ya Kur'ân, ya hadis diline veyahut arablarm umumi dillerine veyahutta sahabenin sözlerine müracâât edilir.

Sadece re'ye dayanarak Kur'ânı tefsir etmek haramdır. Muhammed b. Cerir bu konuda bir rivayette bulunarak şöyle demektedir: "Bize Muhammed b. Beşşâr -Yahya b. Sa'id-Süfyân- Abdu'l-A'lâ b. Âmir es-Sa'lebî-Sa'id b. Cübeyr-İbn Abbasdan rivayet ettiğine göre, Allahın elçisi (S.A.S) şöyle buyurdu: Her kim Kur'ân hakkında kendi görüşünü beyân eder veya bilmediğini söylese, o kimse cehennemdeki yerine hazırlansın⁴⁴." Tirmizî ve en-Nesâî çeşitli yollarla Süfyân es-Sevri'den bu şekilde rivayet ettiler. Ebû Dâvûd'da aynı hadisi, Müsedded-Ebû Avâne-Abdu'l-A'la yoliyle merfu olarak rivayet etti. et-Tirmizi bu hadisin hasen olduğunu söylemektedir. İbn Cerir'de bu hadisi çeşitli yollardan Yahyâ b. Talha el-Yerbu'î-Şureyk-Abdu'l-A'lâ tarikiyle merfu olarak; Melâi-Abdu'l-A'lâ-Sa'id b. Cübeyr tarikiyle İbn Abbasdan mevkûf olarak; Keza yine İbn Humeyd-Cerir-Leys-Bekr-Sa'id b. Cübeyr tarikiyle, İbn Abbasdan kendi sözü olarak, rivayet etti. En doğrusunu Allah bilir.

İbn Cerir, bize el-Abbas b. Abdi'l-Azîm el-Anberî-Hibbân b. Hilâl-Ebi Hazmın kardeşi Süheyl-Ebû 'Imrân el-Cüdeb'den rivayet ettiğine göre Allahın elçisi (S.A.S)nın şöyle buyurduğunu söyledi: "Her kim Kur'ân hakkında kendi görüşünü söylese mutlaka hata etmiş olur⁴⁵". Bu hadisi Ebû Dâvud, et-Tirmizî, en-Nesâî, Süheyl b. Ebî Hazm el-Kati'î nin rivayet ettiği bir hadis olarak rivayet ettiler⁴⁶. et-Tirmizi, bu hadisi garib görür ve bazı ilim ehlinin Süheyl hakkında konuştuklarını söyler. Bunlara âit olan diğer bir rivayet lafzı da şöyledir: "Her kim, Allahın Kitabı hakkında görüşünü söylese ve isabet etmiş olsa yine hata işlemiş olur". Yani, kendini, bilmediği bir şeyin külfetine sokmuş, manayı isabetetse bile, emr olunmadığı bir işi işlemekle hataya düşmüş olur. Çünkü, konuya normal yoldan girmemiştir. Bu kimsenin durumu tıpkı, câhil olduğu halde insanlar arasında hüküm veren kimsenin durumu gibidir. Bu kimse verdiği hükümde isabet etse bile cehennemliktir.

44 et-Tirmizî (Şerhu ihnu'l-Arabî) el-Kâhire 1350-1353, XI. 67-68; Müsnedu Ahmed I. 269; Tefsiru't-Taberi, I. 34.

45 Tefsiru't-Taberi, I. 35.

46 et-Tirmizî, tefsir 1; Ebû Dâvûd, İlm 5.

Ancak şu kadar var ki, bu suç, verdiği hükümde isabet edemeyip hata işleyenin suçundan daha hafiftir. En doğrusunu Allah bilir. Böylece Allah (C.C) kazf (iftira) edenlere yalancı adını vermiş ve Kur'ânı Kerimde "... Madem ki şahit getiremediler, o halde onlar, Allah katında yalancıdırlar"⁴⁷ buyurmuştur. Kazf eden yalancıdır, velev ki, zinâ edeni kazfetmiş olsun. Çünkü O, bildirilmesi kendisi için helâl olmayan bir şeyi haber verdi. Hatta bildiği şeyi haber vermiş olsa bile, çünkü o, bilmediği bir yükün altına girdi. Allah en iyi bilendir.

Bundan dolayı seleften bir grup, bilmedikleri şeyin tefsirini yapmaktan kaçındılar. Nitekim, Şu'be-Süleymân-Abdullah b. Mürre-Ebû Mamer yoluyla rivayet ettiğine göre, Hz. Ebû Bekr (R.A)'in şöyle dediğini nakletti: "Eğer Allahın Kitabı hakkında bilmediğim halde söylersem, beni hangi toprak kabul eder ve hangi gök beni gölgesi altına alır"⁴⁸. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sallâm da şöyle demektedir: Bize, Muhammed b. Yezid-el-Avvâm b. Havşeb-İbrâhim et-Teymi'den rivâyet ettiğine göre, Hz. Ebû Bekr es-Sıddık "وفاكهة وأبا"⁴⁹ âyetinden sorulunca şu cevabı vermişti: "Eğer Allahın kitabı hakkında bilmediğim halde söz söyleyecek olursam, beni hangi gök altına alır ve hangi toprak beni kabul eder". Bu hadis munkatıdır. Keza yine Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Yezit-Humeyd-Enes'ten rivayet ettiğine göre, Hz. Ömer (R.A) bir gün minberde "وفاكهة وأبا" âyetini okudu ve: "Bu meyvenin ne olduğunu bildik ama "أبا" nedir? Sonra kendi kendine hitab ederek, bu lüzumsuz bir külfetin altına girmektir, dedi. Muhammed b. Sa'id'de şöyle demektedir. Bize Süleymân b. Harb-Hammâd b. Zeyd-Sâbit-Enes'den rivayet ettiğine göre: Bir gün Ömer b. el-Hattâb'ın yanında idik, gömleğinin arkası dört yerinden yamalı idi ve "وفاكهة وأبا" âyetini okudu "أب" nedir? sorusunu ortaya attı. Sonra da bu bir külfettir. Bunu bilmem gerekmez mi? dedi. Hz. Ebû Bekr ile Hz. Ömerin bu söz ve davranışlarındaki gaye "أب" i bilme keyfiyetini ortaya koymaktır. Bunun aksi düşünülemez. Çünkü "أب" in yerden biten bir bitki olduğunu bilmemek imkansızdır. Nitekim Allah (C.C) Kur'ânı, Kerimde şöyle buyurdu: "...ve orada taneli ekinler, üzümler... bitirdik"⁵⁰.

47 en-Nûr 13.

48 Tefsiru't-Taberi I. 35.

49 Abese 31.

50 Abese 27. (Zira الأب kelimesini ihtiva eden âyet, bu âyetten sonra gelen 31. âyet olup, sıralanan bitkiler arasında geçmektedir).

İbn Cerir: Bize Yakub b. İbrahim-İbn Uleyye-Eyyûb-İbn Ebî Müleyke'den rivayet ettiğine göre İbn Abbasa bir âyetin tefsiri soruldu. Bu âyetin manası sizden birinize sorulsaydı, mutlaka birşeyler söylemeyeğe kalkıştırdı. Halbuki O, bu âyet hakkında bir şey söylemekten imtina etti, dedi. Bu hadisin isnadı sahihdir. Diğer taraftan Ebû Ubeyd de: Bize, İsmâil b. İbrahim-Eyyûb-İbn Ebî Müleykenin şöyle dediğini nakletti: Bir adam İbn Abbasa müddeti bin sene kadar uzun olan gün hakkında soru sordu. İbn Abbas cevap olarak O'na, müddeti elli bin sene uzunluğunda olan gün nedir? dedi. Soru sahibi İbn Abbasa, ben sana sorumu cevaplandırırısın diye sordum dedi. İbn Abbas O'na, bu günler, Allahın kitabında zikrettiği iki gündür, bu iki günün hakikatın Allah bilir, cevabını verdi. Allahın Kitabı hakkında bilmediğini söylemekten kaçındı. Keza yine İbn Cerir: Bana Yakub b. İbrahim-İbn Uleyye, Mehdi b. Meymûn-el-Velid b. Müslim'den rivayet ettiğine göre, Talk b. Habîb, Cündeb b. Abdillaha gelerek Ona, Kur'ândan bir âyet hakkında soru sordu. Cündeb cevap olarak, sıkılmıyormusun? eğer müslüman (Allah aşkına) benden uzaklaş - veya yanımda oturma dedi⁵¹. Mâlik-Yahya b. Sa'id-Said b.el-Müseyyib'den rivayet ettiğine göre, Sa'id'e Kur'ândan bir âyetin tefsiri sorulunca "biz Kur'ân hakkında birşey söylemeyiz"⁵² dediğini nakletti. el-Leys-Yahya b. Sa'id-Sa'id b. Müseyyib'den rivayet ettiğine göre, Sa'id b. el-Müseyyeb'in, Kur'ândan sadece malum olanlar hakkında konuştuğunu söyledi⁵³. Şu'be, Amr b. Mürre'den rivayet ederek, On'un şöyle dediğini söyledi: "Adamın biri, Sa'id b. el-Müseyyebe, Kur'ândan bir âyetin tefsirini sordu. O da, bana Kur'ândan sorma. Sen o soruyu, her şeyi bildiğini iddia edene İkrimeye- sor, dedi"⁵⁴. İbn Şevzeb-Yezid b. Ebî Yezid bana şöyle anlattı dedi: Sa'id b. el-Müseyyeb'den helâl ve haram hakkında sorular sorardık-insanlar arasında en iyi bilgiye sahipti. Bir defasında O'na Kur'ândan bir âyetin tefsirini sorduğumuzda, güya işitmemiş gibi sükût etti, sesi çıkmadı⁵⁵. İbn Cerir: bana, Ahmed b. Abede ed-Dabbî-Hammâd b. Zeyd-Ubeydullah b. Ömer rivayet ettiğine göre, Ubeydullahın şöyle dediğini anlattı: Medine fukahâsına ulaştım. Onlar tefsir hakkında söz söylemeyi büyük bir iş (ağır bir iş) kabul ediyorlardı. Sâlim b. Abdillah, el-Kâsım b. Muhammed, Sa'id b. el-Müseyyib ve Nâfi' bu müfessirlerdendir⁵⁶. Ebû Ubeyd bize Abdullah b. Şâlih-Leys-Hişâm b. Urve'den

51 Tefsiru't-Taberi I. 38.

52 Aynı eser I. 37.

53 Tefsiru't-Taberi, I. 38.

54 Aynı eser I. 38; Mukaddime fi Usûli't-Tefsir s. 31; Tefsiru'l-Kasımî I. 164.

55 Aynı yer.

56 Aynı eser, I. 37.

rivayet ettiğine göre, Hişam b. Urvanın şöyle dediğini anlattı: Babamın, Allahın Kitabından hiç bir âyet te'vil ettiğini katiiyetle işitmedim, demektedir. Eyyûb-İbn Avn ve Hişam ed-Dustuvâinin, Muhammed b. Sirîn'den rivayet ettiğine göre, İbn Sirîn şöyle anlattı: Ubeyde es-Selmâniye Kur'ân âyetlerinden biri hakkında soru sordum ve bana şu cevabı verdi: Kur'ânın iniş sebeplerini bilenler gittiler (öldüler). Allahtan kork ve doğruyu ara, dedi⁵⁷. Ebû Ubeyde: bize; Muaz-İbn Avn-Abdullah b. Müslim b. Yesâr-Babasından rivayet ettiğine göre, babasının şöyle dediğini anlattı: Allah hakkında bir söz söyleyeceğin zaman, önce geçeni ve sonradan geleni gözden geçirinceye kadar sabret. Hüseyim-Mugire-İbrâhim'den rivayet ettiğine göre İbrahim şöyle demiştir: Arkadaşlarımız Kur'ânı tefsir etmekten sakınır ve ona açıklama yapmaktan korkarlardı. Şu'be-Abdullah b. Ebi's-Sefer'den şöyle rivayet eder: eş-Şa'bi, hakkında soru sormadığım hiç bir âyet yoktur. Fakat, onun rivayeti Allah (C.C) dandır. Ebû Ubeyd bize, Hüseyim-Amr b. Ebi Zâide-eş-Şa'bi-Mesrûk'tan rivayet ettiğine göre, Mesrûkun şöyle dediğini nakletti: Tefsirden sakının. Çünkü o, Allahtan gelen bir rivayettir.

Seleftan olan bazı insanlar (âlimler) ın rivayet ettikleri bu sahih hadisler ve benzeri deliller, tefsir konusunda bilmedikleri şeyler üzerinde söz etmekten kaçınmalarına hamledilmektedir. Ama bu konuda, lügât ve şeriat bakımından bilgiye sâhip olanlar için bir sakınca yoktur. Bunun içindir ki, tefsir mevzuunda bunların ve başkalarının sözleri rivayet edilmiştir. Bunda bir tezât yoktur. Çünkü bunlar, bildiklerini söylemiş, bilmedikleri şeyler hakkında sükût etmişlerdir. Herkesin yapması gereken de budur. Çünkü, kişinin bilmediği bir mesele hakkında sükût etmesi gerektiği gibi, bildiği bir mesele hakkında soru sorulduğu zaman da bunu cevaplandırması icab eder. Nitekim Allah (C.C) bu hususta şöyle buyurdu: "... (kitabı) muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz...⁵⁸". Ayrıca çeşitli yollardan rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: "Her kim ki, kendisine bildiği şey sorulunca onu saklarsa, kıyamet gününde ona ateşten bir gem vurulacaktır⁵⁹." Ebû Ca'fer İbn Cerir'in-Abbas b. Abdi'l-Azîm - Muhammed b. Halid (R.A) rivayet ettiği hadiste, Hz. Aişe şöyle demektedir: "Hazreti Peygamber (S.A.S) Kur'ândan hiç bir şey tefsir etmezdi, ancak

57 Aynı eser I. 38.

58 Âli İmrân 187.

59 Ebû Dâvûd, İlm 9; et-Tirmizî, İlm 3; İbn Mâce, Mukaddime 24; Müsnedu Ahmed II. 263, 305, 344, 353, 495.

Cebrâil (A.S) in kendisine öğrettiği âyetlerin miktarınca tefsir ederdi⁶⁰.” İbn Cerir sonra da bu hadisi, Ebû Bekr Muhammed b. Yezîd et-Tarsûsî-Ma'n b. İsâ-Ca'fer b. Hâlid-Hişâm yoluyla rivayet etti. Bu hadis münkerdir, garibdir. Rivayet zincirinde adı geçen Ca'fer, Muhammed b. Hâlid b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm el-Kureşi ez-Zübeyrî'nin oğludur. el-Buhârî, bu râvinin hadisine uyulmâz, demektedir. el-Hâfız Ebu'l-Feth el-Ezdî'de, bu hadisin münker olduğunu söylemektedir. el-İmâm Ebû Ca'fer, bu konuya temas ederek şöyle özetlemektedir: Bu âyetler, Cebrâil vasıtasıyla Allah tarafından bildirilen tevkifi âyetlerdir. Hadis doğru kabul edilecek olursa, bu doğru bir te'vildir. Çünkü Kur'ân âyetlerinin bazılarını Allah (C.C) kendi ilmine mahsus kılmıştır. Bazılarını âlimler bilmekte, bazılarını araplar kendi dilleri mahareti ile anlamakta ve diğer bazıları da herkes tarafından kolaylıkla anlaşılmaktadır. Nitekim bu hususu İbn Abbas şöyle izâh etmiştir. İbn Abbasın bu izâhını İbn Cerir-Muhammed b. Beşşâr-Müemmil-Süfyân yoluyla: Ebu'z-Zinâd'dan rivayet ederek, Ebu'z-Zinâdın şöyle dediğini nakletti, İbn Abbas, tefsirin dört çeşit olduğunu söylemektedir:

- 1) Dili bilen arabların bilebileceği tefsir,
- 2) Herkesin bilebileceği tefsir,
- 3) Âlimlerin bildiği ve yaptığı tefsir,
- 4) Allahtan başka hiç bir kimsenin yapamayacağı tefsir.

İbn Cerir, isnadı üzerinde düşünülmesi gereken benzeri bir hadis daha rivayet etmiştir: Bana Yunus b. Abdi'l-A'la es-Sadefî-İbn Vehb-Amr b.el-Hâris-el-Kelbî-Ümmü Hâni'nin mevlası Ebû Sâlih-İbn Abbas'dan rivayet ettiğine göre, Allahın elçisi (S.A.S) şöyle buyurdu: Kur'ân dört harf üzere indirildi:

- 1) Herkesin bilmesi gereken helal ve haram,
- 2) Arapların yaptıkları tefsir.
- 3) Âlimlerin yaptıkları tefsir.

4) Müteşâbih olan âyetler ki, bunların tefsirini Allahtan başka kimse bilmez. Allahtan başka, bu âyetler hakkında bilgi iddia edenler yalancıdır. İsnadı üzerinde durulmasının lüzûmuna işaret ettiği hadis, Muhammed b. Sâib el-Kelbî'nin rivayet zincirinde bulunduğu hadistir. Çünkü o, metrûku'l-Hadistir. Belki de hadisin merfu oluşunda vehme

60 Tefsiru't-Taberî, I. 37; Mukaddimetân fi Ulûmi'l-Kur'ân, s. 263; Tarihu Bağdat, XIII. 253.

düşmüş olabilir. Umulur ki bu hadis, yukarıda geçtiği gibi İbn Abbas'ın sözüdür. En iyisi Allah bilir.

Fâtihadan önce, Tefsirin başlangıcında zikredilen Faydalı Bir Mukaddime.

Ebû Bekr b. el-Enbârî, bize İsmâil b. İshâk el-Kâdî-Haccâc b. Minhâl-Hemmam-Katade'den rivâyet ettiğine göre, Katadenin şöyle dediğini anlattı: Kur'anın el-Bakara, Âli İmrân, en-Nisâ, el-Mâide, Berâe, er-Ra'd, en-Nahl, el-Hâc, en-Nûr, el-Ahzâb, Muhammed, el-Feth, el-Hucûrât, er-Rahmân, el-Hadîd, el-Mücâdile, el-Haşr, el-Mümtehine, es-Sâf, el-Cum'a, el-Münâfikûn, et-Teğâbûn, et-Talak, et-Tahrîm, ez-Zilzâl ve en-Nasr sûreleri Medinede, bunların dışında kalan diğer sûreler ise Mekke'de nâzil olmuştur.

Ama, Kur'an-ı Azîm'in âyetlerinin sayısı altıbindir. Sonra da Kur'an âyetlerinin bu sayıyı aştığı hususunda çeşitli görüşleri ortaya çıkmıştır. Bazıları Kur'an âyetlerinin bu sayıdan fazla olmadığını söylemekte, diğer bazıları da bu sayıya ikiyüz dört âyet ilave etmektedirler. Diğer taraftan bu sayıya on dört, ikiyüz ondokuz, ikiyüz yirmi beş veya yirmi altı, ikiyüz otuz altı gibi çeşitli rakamlar ihtiva eden âyetlerin ilâve edildiği söylenmektedir. Bu görüşleri Ebû Amr ed-Dânî, el-Beyân adlı eserinde zikretmiştir. Ama Kur'anın kelimelerine gelince, el-Fadl b. Şâzân, Atâ b. Yesâr'dan naklederek, Kur'anda Yetmişyedi bin dört yüz otuz dokuz kelimenin bulunduğunu söylemiştir. Kur'an harfleri ise bu nuda, Abdullah b. Kesîr, Mucâhid'den şöyle nakletmektedir: Kur'an harflerini sayma neticesinde üçyüz yirmi bin yüz seksen olduğunu tesbit ettik. el-Fadl b. Atâ b. Yesâr, Kur'an harflerinin üçyüz yirmi üç bin on beş olduğunu söylemiştir. Sallâm Ebû Muhammed el-Hammânî de şöyle demektedir: el-Haccâc, Kurrâ, hâfız ve kâtibleri toplayarak onlara, bütün Kur'anda kaç harf olduğunu bana haber verin dedi, Kendisine Kur'an harflerinin sayısı hakkında haber verilince, bu bilgi bize kâfidir dedi, ve üçyüz kırk bin yediyüz kırk harf olduğuna ittifak ettiler. Sonra da Kur'anın yarısı nereye kadardır, bana haber verin dedi. Bunun üzerine onlar, Kur'anın yarısı Kehf sûresindeki "وَلِيَتَلَطَّفَ" kelimesinde mevcûd olan (ف) ye kadar, Kur'anın ilk üçte biri, Berâe sûresinin yüzüncü âyetinin başına kadar, ikinci üçte biri, Şuarâ sûresinin yüzüncü veya yüzbirinci âyetinin başına kadar, üçüncü üçtebirinin de, Kur'anın sonuna kadar olduğunu bildirdiler. Ayrıca Kur'anın ilk yedide biri, Allah Tâalanın "فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ" âyetindeki "د" harfine

kadar, ikinci yedide biri a'raf sûresindeki “اولئك حبطت” ibaresindeki “ت” harfine kadar. Üçüncü yedide biri, Ra'd sûresinin “أكلها” kelimesindeki ikinci “ا” e kadar. Dördüncü yedidebiri, hâc sûresinde bulunan “جعلنا منسكا” cümlesindeki “ا” e kadar, beşinci yedide biri, Ahzâb sûresindeki “وماكانلؤمن ولا مؤمنة” kavlinde bulunan “ه” ye kadar, altıncı yedide biri, Fetih sûresindeki “الظانين بالله ظن السوء” âyetindeki “و” a kadar ve yedinci yedide biri de Kur'ânın sonuna kadar olduğunu kendisine bildirdiler. Sallâm Ebû Muhammed, bu bilgiyi dört ayda elde edebildik dedi. Dediler ki, Haccâc her gece, Kur'ânın dörtte birini okurdu. Birinci dörtte biri, En'âm suresinin sonuna, ikincisi Kehf suresindeki “وليتلف” kelime sine üçüncüsü, Zümer suresinin sonuna ve dördüncü dörtte biri ise, Kur'ânın sonuna kadardır. eş-Şeyh Ebû Amr ed-Dânî “el-Beyân” adlı kitabında bütün bunların hilafını anlattı. En doğrusunu Allah bilir.

Kur'ânın Hizb ve Cüzlere ayrılması : Kur'ân, okullar ve diğer yerlerde bulunan rubuatta (mahalle ve evlerde) olduğu gibi otuz cüz olarak meşhûr olmuştur. Ashabı Kirâmın, Kur'ânı Kerimi bölümlere ayırmaları ile ilgili hadisi imâmı Ahmedin Müsnedinde, Ebû Dâvudun süneninde, İbn Mâce ve diğer hadiscilerin, Evs b. Huzeyfe'den rivayet ettikleri hadisi yukarıda zikretmiştik. Evs b. Huzeyfe hayatta iken Resulullahın ashabına Kur'ânı bölümler haline nasıl getiriyorsunuz? diye sormuş, Onlar da kendisine, üçlü, beşli, yedili, dokuzlu, onbirli, onüçlü, bölümlere ve hatim edilinceyedek mufassal bölüme ayırırız, cevabını vermişlerdi.

Fasıl : Sûre kelimesinin manası hakkında ihtilaf vuku' bulmuştur. Onun el-İbâne (ayırma), el-İrtifa' (yüksek mevki) manalarından iştikak ettiği söylenmiştir. en-Nâbîga bir beytinde sûre kelimesinin yüksek ve şerefli mevki manasında kullanmıştır. “Görmüyormusun Allah sana öyle bir mevki vermiş ki, o mevkinin altında bütün kıralların bocalamakta olduğunu görürsün”. Bu manaya göre, Kur'ân okuyan kimse bir sûreden diğerine geçerken ,güyâ yüksek bir mevkiden diğer yüksek bir mevkiye geçmiş oluyor. Sûrenin, şerefli ve yüksek mevkiye sâhip bulunması sebebiyle bu adı aldığı söylenmiştir. Nitekim şehrin etrafını çeviren yüksek duvara sûr adı verilmektedir. “أسار إلانة”, kapta artan su manasında olan “أسار”, dan olarak, Kur'ândan bir parça ve ondan

bir cüz olması bakımından, sûre adı aldığı da söylenmiştir. Bu görüşe göre kelimenin kökü hemzelidir. Hemze tahfif edilip, makablî mezmûm olduğundan “ و , , a kalbedildi. Bu ad ona, tam ve kâmil olduğundan verildi de denmiştir. Çünkü araplar tam olan bir deveye, sûre adı vermektedirler. Ben derim ki: âyetleri bir araya getirip ihata ettiği için, ona bu adın verilmesi muhtemeldir. Çünkü, şehrin ev ve katlarını bir arada toplayan ve onları ihata eden duvara sûr adı verilmiştir. Sûrenin çoğulu, vâv'ın fethi ile sûverdir. Sûrât ve Suvârât olarakta cem edilebilir.

Âyet kelimesine gelince, O, kendinden önce geçen sözün kesilmesine ve kendinden sonra gelen sözden ayrılmasına bir alâmettir. Yani diğer kardeşlerinden (benzerlerinden) ayrı ve tek kalmasıdır. Yüce Allah “ إن آية ملكه . , , ” (..padişahlığına alâmettir..) buyurdu. Bu âyetteki “ آية , , kelimesi alâmet manasında kullanılmıştır. en-Nâbîga bir beytinde âyet kelimesini (alâmet) manasında kullanmıştır (O'nun alâmetleri hakkında vehme düştüm, halbuki onu altı seneden beri, bu yedinci senedir tanıyorum). Âyet, Kur'ân harflerinden bir grup ve bir takım harfler olduğu söylenmiştir. Nitekim arapların “ خرج القوم بأياتهم , , kavim cemaâtlarıyla (topluluklarıyla) birlikte çıktı, sözündeki âyet kelimesi cemaât (topluluk) manasında kullanılmıştır. Şâir bir beytinde: (Nakbeynden? bizim mahalle gibi bir mahalle daha yoktur-zürriyetimiz olan çocuklarımızı önümüze katarak cemaâtımızla birlikte ayrıldık) demektedir. Bu beyitte geçen âyet kelimesi de cemâat manasında kullanılmıştır. Beşeri, mislini konuşmaktan âciz duruma düşüren bir fevkaladeliğe sahip bulunduğu için, âyet adını aldı denildi. Sibeveyh bu kelimenin ash “ أكمة و شجرة ” vezninde “ آية ” dür “ ی ” müteharrik makabli meftûh olduğu için “ ی ” elife kalb olundu, sonra da hemze med kılındı ve “ آية ” şekline girdi demektedir. el-Kisâi, bu kelimenin ash “ آمنة , , vezninde “ آية , , dür. elife kalbedildi, sonra da iltibas meydana geldiğinden hazfedildi demektedir. el-Ferrâ ise, bu kelimenin ash, birinci “ ی , , nın şeddesi ile “ آية , , dür. Burada şedde uygun düşmediği için, elife kalbedildi ve “ آية , , oldu, demektedir. Bu kelimenin çoğulu Ây veya Âyât veyahut Âyâydır. Kelime ise tek bir lafızdan ibarettir. Bazen “ ما ولا , , ve benzerleri gibi iki harfli, bazen de iki harfden

fazla olur. Bir kelime en çok on harfli olmaktadır. Mesela “ ليستخلقهم ” ,, أنلز مكوهها “ ,, فاسقينا كوه “ ,, والعصر ، الم ، طه ، يس ، حم ، ” bir tek kelime bir âyet olur “ حم عسق ” gibi misallerde olduğu gibi. Çünkü Kûfelilere göre âyet en az iki kelimededen meydana gelir. Aksi halde âyet adı verilemez. Yukarıda tek kelimeli âyetler için verdiğimiz misaller fevâtihu's-Suver (sûreleri başlatan) kelimelerdir, demektedirler. Ebû Amr ed-Dânî'de, Rahmân sûresindeki “ مدهامتان ” ,, âyetinden başka tek kelimeli âyet bilmiyorum demektedir.

Fasıl: el-Kurtubî, Kur'ânda a'cemi (arapların dilinin dışında) terkiplerden hiç bir terkinin bulunmadığına, Onda, İbrahim, Nûh, Lût gibi a'cemi özel isimlerin bulunduğu ittifak ettiler. Bunların dışında a'cemi olarak her hangi bir şeyin bulunup bulunmadığı hususunda ihtilaf ettiler. el-Bâkillânî ile et-Taberî, bütün bunları kabul etmeyerek, Kur'ânda a'cemiye benzeyenler, dillerde bazı yönlerin birbirine uygun düşmesi ve benzerlikten başka bir şey olmadığını söylediler.

Yukarıda tercemesini vermeye çalıştığımız İbn Kesir'in tefsir mukaddimesinden anlaşılacağına göre, O, daha çok rivayet tarikine itina göstermiş, bununla beraber dirâyet yönünü de ihmâl etmemiştir. Çok kerre bir sûrenin birçok âyetlerini veya sûreyi yazar, sonra bunları sırası ile tefsire çalışır. Tefsirinde cerh ve ta'dile, tarihi malumata daha büyük bir yer vermiştir. Kısacası yalnız nakl ile iktifa eden bir müfessir değildir. Tenkid fikrine sâhip, ihatası geniş, muktedir, itimada şayân bir müfessir olduğunu, tefsirinin her sahifesinde isbat etmektedir. Bu tefsir, me'sûr tefsirlerin en sahih olanlarındandır. Tefsirde en güzel yol olan, Kur'ânı Kur'ân ile tefsir etme yolunu tercih etmiştir. Daha sonra, Hazreti Peygamberden, sahabe ve Tâbüilerin ileri gelenlerinden nakillerde bulunur. Bir âyet hakkındaki çeşitli görüşleri mukayese eder, sahih olanlarını illetli olanlarından ayırt ederdi. İbn Cerir, Fahrüddin er-Râzi veya diğer meşhur müfessirlerden bir söz nakledildiğinde, mücerret taklidle onları kabul etmez, belki bu hususta doğru olan görüşü tercih ederdi. Doğru görmediklerini reddeder ve tenkid ederdi. Tercih edileni tercih edilmiş-ten, sahihi, zayıftan ayırt edecek kabiliyete sâhipti. Bunlar onun, ilmi melekesini gösteren delillerdir.

Selef müfessirlerinden rivayet edilen tefsir kitaplarının, en meşhurlarından olan İbn Kesir, âyetlerden hükümler çıkarmada beyan husu-

sunda en önde gelen tefsirlerdendir. Kur'ânın va'z ve fıkıh yönlerinden anlaşılmasına ihtiyaç duyulmayan ve pek çok kimselerin ele aldıkları irâb bahisleri, belâgi fenlerin nükteleri ve diğer ilimlere âit istinbatlar yapmamayı tercih eder. Kur'ânı Kur'ân ile tefsir ederken, mana yönünden uygun âyetleri serdetmekle, diğerlerine nisbetle daha fazla rağbet kazanır. Sonra âyete taalluk eden merfu hadisleri alır ve onlardan elde ettiği delilleri beyân eder. Daha sonra da, sahabe, tâbiîn ve selef âlimlerinin sözlerini alır. Yine bu tefsirde, me'sûr tefsirlerdeki isrâiliyyâtın kötülüklerinden okuyucuları genel olarak koruma vardır. Onları tahkik ederek, bunların kötülüklerini tayin eder. Tefsir, bu meziyyetlerinden başka, arap dilini açık, anlayışlı bir şekilde kullanması, manaları, müfredatı ve ilmi üslubu ile birlikte öğretip okuyucuyu amele davet etmesi, en güzel hususiyetlerinden birini teşkil eder. Okuyucuyu, âdeta âyetin nâzil oluş zamanına yaklaştırır. Onun nâzil oluşunun yüce maksatlarını bildirir. Manaları açıklar, irab acâibliklerinden uzaklaştırır. Vecihleri ve muhtemel lafızları çoğaltır, ilim ve araştırmalarını sadece âyeti kerimeyi anlamaya teksif eder.

İbn Kesir'in bu tefsiri, Taberi tefsirinden sonra rivayet tefsirlerinin en meşhuru olduğunu söylemiştik. Yukarıda tercemesini verdiğimiz uzun mukaddimesinde müellif, Kur'ân ve tefsire taalluk eden birçok meseleleri ele almıştır. Fakat bu mukaddime de ağır basan husus, İbn kesir'in, hocası İbn Teymiyyenin "Mukaddime fi Usulî't-Tefsir" adlı eserinin tesiri altında kalmış olmasıdır⁶¹.

Bu tefsir okunduğunda, evvela âyet zikredilir, sonra kolay ve kısa bir ibare ile zâhire göre tefsir edilir. Eğer âyeti başka bir âyetle izah etmek imkânı bulursa onu zikreder. Âyetin manasının beyân ve muradını açıklayınca kadar iki âyeti karşılaştırır. Bu genel manadan sonra, âyete taalluk eden merfu hadisleri serdeder. Bunlara ilave olarak, sahabe, tâbiîn ve selef âlimlerinin sözlerine de tercihli olarak yer verir.

İbn Kesir, haberleri el-Cerh ve't-Ta'dile tâbi tutar, bazılarını bazılarına tercih eder. Bazılarını sağlam bazılarını zayıf bulur. Mesela el-Bakara sûresinin 185. âyetinin tefsirinde geçen Ebû Ma'ser Necih b. Abd-dirrahman el-Medenî'yi zayıf görür⁶². Keza el-Bakara sûresinin 251. âyetinin tefsirinde geçen Yahya b. Sa'id'i de zayıf bulur⁶³.

61 Bkz. İbn Teymiyye, Mukaddime fi Usulî't-Tefsir, Dımaşk 1355/1936 (Allah kısmet erdse, bu eserin de yakında tercemesini okuyucularımıza sunmayı düşünmekteyiz).

62 Bkz. Tefsiru İbn Kesir, el-Kâhire 1376/1956, I. 216.

63 Aynı eser, I. 303.

İbn Kesîr çok kerre İbn Cerir, İbn Ebî Hâtim, İbn Atiyye gibi kendisinden önce gelen birçok müfessirlerin tefsirlerinden nakillerde bulunur. İsrailiyyata dikkatî çekerek onun kötülüğünü anlatmaya çalışır. Bazı Kur'ân kıssalarını, mesela, el-Bakara 67. âyetindeki, yahudilerin inek kesme kıssasını ele alarak, bu husustaki görüşleri uzun yuhun anlatır. Bu husustaki görüşlerin İsrâil oğullarının kitaplarından alınmış olduğunu, onları tasdik veya tezkib etmeksizin, nakillerinin câiz olabileceğini, onların hakka muvafık olduğu kadarına itimad edilebileceğini söyledikten sonra, en doğrusunu Allah, bilir ibaresini kullanmaktadır⁶⁴.

Yine müfessirimiz Kâf suresinin evvelinde, bu harfin manasını vermek için şöyle demektedir: . . . Bazı seleften rivayet olundu ki, onlar kâf arz ile çevrili olan dağdır. Ona kâf dağı denilir dediler. Muhakkak ki bu (Allah en doğrusunu bilir) isrâil oğulları hurafelerinden biridir . . . Benim indimde bu ve bunun gibiler, onların zındıklarının uydurdukları şeylerdir. Onları insanlara dinlerinin emri olarak giydirirler. Şu ümmetin yüksek derecede hâfızları, âlimleri, imâmları olduğu halde, kısa müddet içerisinde hadiste Peygambere iftira ederlerse, uzun müddet geçtiği halde isrâil oğulları, aralarında iyiyi kötünden ayırt edecek âlimlerin azlığı, şarap içmeleri, Allahın Kelâmını yerinden oynatmaları, Allahın Kitab ve âyetlerini tebdil etmeleri gibi hususlar nasıl olmasın der?. Bu durumda Şâri' onlardan rivayete cevaz vererek "İsrâil oğullarından rivayet edin, onda beis yoktur" der. Eğer akıl onu hayal olarak görür, bu hususta bâtil olduğuna hükmederse, onun yalan olduğu zannı galebe çalarsa, böyle bir rivayet kabul edilmez. Allah en doğrusunu bilir⁶⁵.

İbn Kesîr'in fikhî münakaşalara giriştiğini de görürüz. O, ahkâm âyetlerinden bir âyeti şerh ederken, çeşitli âlimlerin sözlerini ve delillerini zikretmeyi ihmâl etmez. Meselâ, el-Bakara sûresinin 185. âyetini tefsir ederken bu âyete taalluk eden dört meseleyi zikreder ve âlimlerin bu konudaki, sözlerini de delillerini ortaya koymaya çalışır⁶⁶. Kezâ el-Bakara suresinin 230. âyetinde, hulleli olan kişinin nikahının şartlarını ortaya koyar ve bu konuda, âlimlerin görüşlerini ve delillerini zikreder⁶⁷.

İbn Kesîr, fakihlerin ihtilaflarına da temas eder bazen onların mezheplerine dalar ve delillerini zikreder. Bunlar daha ziyade ahkâm âyetlerinde olur. Bununla beraber, diğer fakih müfessirler gibi, sözü uzatıp israfa götürmez.

64 Aynı eser, I. 108-110.

65 Aynı eser, IV. 221.

66 Aynı eser, I. 216-217.

67 Aynı eser, I. 277-279.

Netice olarak: Bu tefsir, rivayet (me'sûr) tefsirlerin en faydalı olanlarından. Her yönü ile özlü, kendisini anlayabilecek seviyede olan kültürlü tabakanın kalblerine din sevgisini aşılır. Onların rûhî neşelerini artırır. Okuyucularını Kur'ân hükümleriyle amel etmeye yöneltir, emir ve nehiyer üzerinde durmaya alıştıır. Bu yönleriyle, İlâhiyât öğrencileri için çok faydalı bir tefsirdir.